Vilniaus miesto savivaldybės administracijos
Interesantų aptarnavimo skyrius
2015 -07- 07
Gauta
Nr. A50-23885/15

# LIETUVOS GYVENTOJŲ GENOCIDO IR REZISTENCIJOS TYRIMO CENTRAS

Biudžetinė įstaiga, Didžioji g. 17/1, LT-01128 Vilnius tel. (8 5) 231 4139, faks. (8 5) 279 1033, el. p. centras@genocid.lt
Duomenys kaupiami ir saugomi Juridinių asmenų registre, kodas 191428780

Vilniaus miesto savivaldybės
merui Remigijui Šimašiui

Konstitucijos pr. 3
09601, Vilnius

2015-07-02 Nr. 13R-100
Į 2015-06-17 Nr. A51-62869/15(3.3.4.3-EM4)

P. Grant Arthur Gochin

10900 Winnetka Ave
Chatsworth, CA 91311, USA

Į 2015-05-10 raštą

**DĖL JONO NOREIKOS (GENEROLO VĖTROS)**

Atsakydami į raštus, informuojame, kad nagrinėjome gerb. Granto Arthuro Gochino prašymą dėl Jono Noreikos veiklos vokiečių okupacijos metais. Pateikiame rezultatus.

Gerb. G. A. Gochinas prašymą grindžia remdamasis išeivijos lietuvio Aleksandro Pakalniškio prisiminimais. A. Pakalniškis rašo, kad jis vokiečių okupacijos laikotarpiu dirbo Plungės komendantūros raštinėje. Liepos 13-osios naktį buvo iššudyti Plungės žydai, t. y. vyrai, moterys ir vaikai. Vienas vokiečių kareivis paklausė komendanto: – Ką jūs žadate daryti su tais sinagogoje uždarytais žydais? – Aš jau daviau įsakymą visus iki vieno sušaudyti, – atsakė lietuvių komendantas Noreika (*Aleksandras Pakalniškis, Per dvidešimtąjį amžių, Chicago, 1995, p. 119*). Istoriniuose darbuose yra žinių, kad 1941 m. liepos 15–16 d. Telšių aps. Plungės vls. Kaušėnų k. Rudelio atkalnėje (4 km į šiaurės vakarus nuo Plungės, 600 m nuo Plungės–Kretingos vieškelio) buvo nužudyta apie 1800 žmonių (*Masinės žudynės Lietuvoje (1941-1944 m), Vilnius, 1973, d. 2, p. 409*). Remiantis A. Pakalniškio prisiminimais, šias aukas baudėjai sušaudė vykdydami Plungės komendanto kpt. Jono Noreikos įsakymą.

Dėl A. Pakalniškio prisiminimų, susijusių su minėtais J. Noreikos veiksmais, patikimumo atlikome tyrimą. Šių prisiminimų patikimumu verčia abejoti šios aplinkybės. Pirmoji aplinkybė – Lietuvos ypatingojo archyvo (toliau – LYA) fonduose yra saugomi po karo suimtų ir teistų Plungės pagalbinės policijos būrio narių, kitų asmenų baudžiamosios bylos *(LYA, f. K-1, ap. 58, b. 15668/3, 4619/3, 832/3, 34861/3, 6964/3, 1236/3, 12410/3, P-14200, 2833/3, P-16600, b. 35402/3, b. 29105/3, b, 17051/3, b. 21015/3, b. P-16827,b. 21012/3, b. 11284/3; ap. 46, b.1254)*. Buvę Plungės pagalbinės policijos nariai, liudininkai Zenonas Rudavičius, Jonas Buivydas, Jonas Šližius, Zigmas Daržinskas, Leonas Laurinavičius, kunigas Povilas Pukys per apklausas parodė, kad Plungės miestelio komendantu buvo lietuvių karininkas Povilas Alimas *(LYA, f. K-1, ap. 58, b. 6964/3, l. 24, 38a.p.,45, b. 34851/3, l. 15 a.p. – 16, b. 12410/3, l. 15 a.p., b. 21015/3, l. 19)*, o ne kpt. J. Noreika. Apie J. Noreiką prisimena tik buvęs Plungės bažnyčios kunigas Povilas Pukys. Jis per 1945 m. rugpjūčio 4 d. apklausą nurodė, kad pirmąją okupacijos dieną Plungėje buvo įsteigta komendantūra. Jai vadovavo buržuazinės (*taip byloje*) kariuomenės karininkas, turėjęs kapitono laipsnį.

Komendantu jis buvo tik dvi dienas. Po to iš jo pareigas perėmė Povilas Alimas. Kartu su juo komendantūroje dirbo Noreika, kurį vokiečiai vėliau perkėlė į Šiaulius. Anksčiau, t. y. nepriklausomos Lietuvos laikais, Noreika dirbo Lietuvos kariuomenės generaliniame štabe. Turėjo kapitono laipsnį *(LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34851/3, l. 15 a.p -16).*

Antroji aplinkybė – po karo suimtų ir teistų buvusių Plungės pagalbinės policijos būrio narių, kitų asmenų bylose kpt. Jonas Noreika neminimas kaip masinių žudynių ties Kaušėnų kaimu dalyvis ar organizatorius, turintis teisę įsakinėti. Tardymo metu suimtieji nurodė, kad žudynių organizatoriai buvo vokiečiai, kad žydų konvojavimui ir sušaudymui ties Kaušėnais vykusios operacijos metu vadovavo lietuvių karininkas Povilas Alimas, jo pagalbininkas Pabrėža (*LYA, f. K-1, ap. 58, b. 6964/3, l.* 18-18 a.p., 24 a.p., *76 a.p., b. 15668/3, t. 1,* 29, 56-56 a.p.).

Trečioji aplinkybė – kpt. Jonas Noreika pats savo asmenine iniciatyva negalėjo įsakyti sušaudyti Plungės žydų (vyrų, moterų, vaikų) net ir tuo atveju, jei jis ir būtų buvęs šių žudynių dalyvis. Istoriniai tyrimai rodo, kad masines visų žydų – vyrų moterų ir vaikų – naikinimo operacijas lietuvių policinių struktūrų darbuotojai, pagalbinės policijos nariai atliko ne savo pačių inicijuotas tarnybines užduotis, o vykdydami vokiečių saugumo policijos ir SD įstaigos pareigūnų, kitų okupacinių įstaigų nurodymus.

Gerb. G. A. Gochinas savo prašymą grindžia ir tuo, kad yra kilęs iš Šiaulių apskrities ir kad jo nuomone, J. Noreikos įsakymais buvo nužudyti dalis jo giminaičių. Taip teigdamas jis tikriausiai remiasi Šiaulių geto kalinio Leibo Lifšicos teiginiu, kad Šiaulių miesto ir apskrities viršininkui J. Noreikai tenka atsakomybė už 5100 apskrities žydų nužudymą 1941 m. liepos mėn.–1943 m. birželio mėn. Gerb. G. A. Gochino ir L. Lifšico teiginiai kelia abejones, nes yra išlikę J. Noreikos pasirašyti su žydų izoliavimu, o ne su masinių žudynių operacijų organizavimu susiję įsakymai. Istoriografijoje žydų izoliavimas ir masinės žudynės nėra vertinami kaip du tapatūs dalykai.

1941 m. rugpjūčio 22 d. pasirodė J. Noreikos pasirašytas raštas „Visiems Šiaulių apskrities valsčių viršaičiams ir antraeilių miestų burmistrams". Jis skelbė, kad Šiaulių apygardos komisaras įsakė žydus, pusiau žydus iškelti iš valsčių bei miestelių ir apgyvendinti juos viename rajone – gete. Buvo nurodyta, kad visų valsčių, antraeilių miestų ir miestelių žydai nuo rugpjūčio 25 iki 29 d. turi būti perkelti į Žagarės miestą. Perkėlimo reikalais turi pasirūpinti atitinkamos savivaldybės. Palikto žydų turto sąrašai turėjo būti pristatyti apskrities viršininkui. Apie įsakymo įvykdymą valsčių viršaičiai ir burmistrai turėjo informuoti viršininką iki rugpjūčio 29 d. *(LCVA, f. R-1099, ap. 1, b. 1, l. 156).* J. Noreika tvarkė ir su žydų turtu susijusius reikalus. 1941 m. rugsėjo 10 d. pasirodė jo raštas „Nurodymai likviduoti žydų ir pabėgusių komunistų kilnojamąjį turtą", kuris buvo skirtas valsčių viršaičiams ir antraeilių miestų burmistrams. Nurodymai skelbė, kad viena dalis turto (labai geri baldai, medžiagų ritiniai, nevartoti baltiniai) turi būti saugoma iki atskiro parėdymo. Dalį turto buvo numatyta skirti mokykloms, valsčiams, paštams, prieglaudoms, ligoninėms, kitoms įstaigoms. Buvo numatyta, kad dalį turto reikia išdalinti nuo karo nukentėjusiems asmenims ir parduoti jį iš varžytinių. Žemės ūkio gyvas ir negyvas inventorius turėjo būti išnuomoti laikiniems nuomininkams. Pinigai, gauti už parduotą turtą, turėjo būti pristatyti į apskrities valdybos kasą *(LCVA, f. R-1099, ap. 1, b. 1, l. 239).* Žagarės miesto burmistras 1941 m. gruodžio 3 d. informavo Šiaulių apskrities viršininką apie tai, kaip buvo tvarkomi reikalai, susiję su vietos žydų turtu *(LCVA, f. R-1099, ap. 1, b. 9, . 136-137).*

Žydų izoliavimas, t. y. jų suvarymas į getus reiškė tuo pačiu ir tai, kad naciai per lietuvių valdžios įstaigų pareigūnus kontroliavo žydus. Ši aplinkybė nacių režimui teikė galimybę pereiti prie žydų žudymo, t. y. juos sunaikinti kaip nepageidaujamą asmenų grupę. Nėra žinių apie tai, kad Šiaulių apskrities viršininkas J. Noreika buvo susijęs su žydų masinių žudynių organizavimu ir vykdymu. Reikia pastebėti, kad jis tokių funkcijų negalėjo atlikti, nes vokiečių okupacinė valdžia Šiaulių apskrityje žydų naikinimo operacijoms organizuoti, vykdyti naudojo ne lietuvių civilinės valdžios, o policinių struktūrų pareigūnus, pagalbinę policiją, savisaugos batalioną. J. Noreika savo ruožtu buvo ne policinės struktūros, o civilinės įstaigos darbuotojas ir jos vadovas.

Pats Jonas Noreika gestapo buvo suimtas 1943 m. vasario 23 d. Daugiau kaip dvejus metus praleido Štuthofo koncentracijos stovykloje.

Lietuvos ypatingajame archyve saugoma Jono Noreikos, Baltraus (g. 1910 m. Šiaulių aps. Pakruojo vls. Šukionių k.) baudžiamoji byla *(LYA, f. K-1, ap. 58, b. 9792/3)*. LSSR NKGB Vilniaus miesto 2-ojo skyriaus 2-ojo padalinio vyr. operatyvinis įgaliotinis ltn. Karpuchinas 1944 m. kovo 19 d. priėmė nutarimą suimti J. Noreiką dėl to, kad jis buvo vienas iš nacionalistinės (*taip byloje*) organizacijos vadovų. Kaip teigiama byloje, „ši struktūrą susikūrė 1946 m. turėdama tikslą nuversti sovietų valdžią ir atkurti buržuazinę-demokratinę respubliką" *(ten pat, t. 1, l. 2)*. Vilniaus įgulos Karo tribunolas nuteisė Joną Noreiką 1946 m. lapkričio 20–22 d. nuosprendžiu pagal RSFSR BK 58-1 „a" str. ir skyrė jam mirties bausmę – sušaudyti, konfiskuojant visą jam priklausiusį turtą *(ten pat, t. 4, l. 261-265 )*. Bylos tyrimo metu J. Noreikai nebuvo inkriminuota, kad jis nacių valdymo Lietuvoje laikotarpiu prisidėjo prie žydų persekiojimo ir naikinimo.

Informuojame, kad ant Genocido aukų muziejaus sienos garbės lentos, skirtos J. Noreikai, nėra. Kaip antinacinės rezistencijos dalyviui, antisovietinio pasipriešinimo organizatoriui garbės lenta yra ant Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Vilniuje sienos. Kiek mums žinoma, gatvės ir mokyklos Vilniuje, pavadintos Jono Noreikos vardu nėra.

Generalinė direktorė Teresė Birutė Burauskaitė

A. Rukšėnas, tel. (8-5) 266 15 19, el. paštas: alfredas.ruksenas@genocid.lt